

CADRUL LEGAL AL CIRCULAȚIEI CĂRȚILOR VEST-EUROPENE ÎN IMPERIUL RUS (1721-1917)

Andrei Emilciuc

Interesul nostru pentru tema în cauză este o primă etapă în elaborarea unui catalog de carte vest-europeană din colecția MNAIM. În cea mai mare parte este vorba de carte modernă, de până la 1918, care a ajuns în colecțiile MNAIM prin diferite filiere, dar în special prin transfer de la instituții înființate încă în perioada aflării Basarabiei sub dominație rusă, precum Biblioteca Publică din Chișinău¹ și Muzeul Zemstvei². Prezența unui fond bogat de carte vest-europeană este un indiciu important al nivelului de integrare a populației Basarabiei în cultura și știința europeană în contextul procesului de rusificare și transformare a provinciei în gubernie rusă, reflectă evoluția mentalității colective, în special a elitelor sociale – a nobilimii și a intelectualității.

Problema legislației din domeniul comerțului extern cu cărți nu este o problemă absolut nouă în istoriografie, ea fiind abordată în lucrări cu caracter monografic și studii, în principal în contextul problematicii privind circulația cărții și cenzura. Menționăm aici lucrări atât ale cercetătorilor din epocă H. Meidinger (Meidinger 1840), A.A. Bahtiarov (Бахтиаров 1890), V. Binștok (Бинштोक 1897), cât și ale celor contemporani: S.P. Luprov (Луппов 1980), M. Childin (Childin 1985; Чолдин 2002), V.A. Somov (Сомов 1990), N.A. Grincenko (Гринченко 1995), L.I. Gusman (Гусман 1999; Гусман 2000), V. Milcina (Miltchina 2005; Мильчина 2006), A.A. Petrenko (Петренко 2009) ș.a. În cercetarea problemei de un real folos ne-au fost și colecția de documente privind istoria cărții în Rusia, alcătuită de T.G. Kuprianova și O.V. Andreeva (Хрестоматия 1995), colecția de hotărâri și ordonanțe ale organelor de cenzură precum și privind organizarea activității acestora, alcătuită cu ocazia elaborării Regulamentului cenzurii din 1862 (Сборник 1862), colecția completă de legi ale Imperiului

Rus (ПСЗРИ). Pentru muzeografi este deosebit de prețios Catalogul unei expoziții dedicate cenzurii cărților străine în Imperiul Rus și URSS, care a avut loc la Biblioteca Istorică Publică de Stat din Moscova în anul 1993 (Цензура 1993).

Cercetarea cadrului legal al circulației cărților vest-europene în Imperiul Rus în perioada abordată nu poate avea o finalitate deplină fără a fi fixate dimensiunile dezvoltării și tematica producției poligrafice în Europa, deoarece lărgirea legăturilor culturale și științifice între statele europene se realiza prin intermediul cărții, ca cel mai eficient mijloc de circulație a ideilor și viziunilor peste limitele unui oraș, stat, continent. Presa de tipar cu litere mobilă, inventată în anii '30 ai sec. XV de către Johannes Gutenberg, s-a răspândit rapid în întreaga Europă datorită calității înalte a tiparului și prețului relativ scăzut, contribuind determinant la propagarea ideilor renaștiste. La sfârșitul sec. XVIII - primele decenii ale sec. XIX, drept rezultat al declanșării revoluției industriale, mai întâi în Anglia, iar apoi și în Franța, producția poligrafică în Europa cunoaște un nou impuls în dezvoltarea sa. La începutul sec. XIX în Marea Britanie și Irlanda se publicau anual în jur de 2000 de titluri de cărți noi, în Franța – circa 1500, în statele germane – circa 4000 (Monthly 1801, 563). Creșterea producției poligrafice în deceniile care au urmat a fost posibilă, în mare parte, în virtutea a două descoperiri importante. Prima din acestea s-a realizat în 1838, când chimistul francez *Anselme Payen* a descoperit celuloza, lucru ce a dus la ieftinirea hârtiei, iar cărțile au devenit accesibile pentru masele largi ale populației. A doua s-a realizat în 1843, când inventatorul american Richard March Hoe a inventat presa de tipar rotativă, care, îmbunătățită în 1863 de un alt inventator american, William Bullock, a revoluționat industria poligrafică datorită vitezei sale mari și eficienței înalte de imprimare. Ca rezultat al progresului tehnologic producția poligrafică în statele europene a crescut pe parcursul sec. al XIX-lea de peste zece ori.

¹ Înființată la 1832, azi Biblioteca Națională a Republicii Moldova.

² Înființat la 1889, azi Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei.

Lucrările religioase, literatura liturgică și teologică trece în secolul al XIX-lea printr-un proces de actualizare, adaptându-se la necesitățile cititorului, și continuă să ocupe o bună cotă din piața de cărți. Se dezvoltă rapid literatura științifică, mai ales cea necesară pentru dezvoltarea tehnologiei și industriei. De o mare popularitate se bucurau enciclopediile, dicționarele și îndrumările. Se înmulțesc lucrările beletristice, lumina tiparului văzând multiple serii și volume de romane și povestiri, atât de o înaltă calitate literară cât și de bulevard. De aceea într-o societate atât de tradiționalistă și evlavioasă precum era cea rusă existau motive destule pentru a considera multe lucrări dăunătoare și periculoase.

Întâietatea în domeniul poligrafic în Europa o dețineau statele germane, unde existau mai multe centre tipografice, dintre care ținem să le menționăm pe cele de la Stuttgart, Dresda, Köln, Leipzig. Pe parcursul anilor 1814-1833 în statele germane au văzut lumina tiparului 90126 titluri de carte, dintre care în 1814 – 2225, în 1815 – 2750, în 1816 – 3137, în 1817 – 3532, în 1818 – 3781, în 1819 – 3916, în 1820 – 3958, în 1821 – 3997, în 1822 – 4283, în 1823 – 4309, în 1824 – 4511, în 1825 – 4836, în 1826 – 4704, în 1827 – 5708, în 1828 – 5654, în 1829 – 5341, în 1830 – 5926, în 1831 – 5658, în 1832 – 6275, în 1833 – 5888 (ЖМНП 1834, II, VI, 342). Ca urmare, după formarea statului unitar Germania, acesta a obținut o bună parte din piața europeană de carte. Domeniile de care țineau majoritatea cărților erau din start susceptibile de „idei dăunătoare”. Astfel, în 1869, din cele 11305 lucrări apărute în Germania, 1141 țineau de jurisprudență, politică și statistică (10,1%), 1607 – teologie (14,2%), 1131 – manuale școlare și universitare (10,0%), 335 – publicistică (2,9%), 322 – pentru copii (2,8%), 252 – istoria literaturii, colecții etc. (2,2%), 634 – istorie și memorii (5,6%), 517 – medicină (4,6%), 259 – geografie (2,3%), 124 – matematică și astronomie (1,1%), 424 – comerț (3,7%), 435 – arte frumoase (3,8%), 8 – francmasonerie (0,1%), 364 – miscelaneu (3,2%) etc. (Theological 1870, 774).

Franța, care de asemenea avea o producție editorială importantă, își avea principalele centre tipografice la Paris, Marsilia și Lyon. În perioada dintre 1 noiembrie 1811 și 31 decembrie 1855 în Franța au fost publicate 271994 titluri de cărți, excluzând de aici litografiile, compozițiile muzicale, gravurile și alte publicații minore (The

acquisition 1867, 140-141). Cât privește domeniul de care țineau acestea menționăm, spre exemplu, că în 1833 din cele 2061 lucrări apărute³, 275 erau lucrări literare ușoare, 355 – lucrări literare voluminoase (romane, povestiri), 532 – lucrări științifice, 213 – lucrări istorice, 102 – de filozofie, metafizică, etică, 170 – arte frumoase și călătorii, 235 – lucrări religioase, de spiritualitate și istoria bisericii, 179 – piese teatrale (ЖМНП 1834, I, VI, 477-478).

În Anglia principalele centre tipografice se aflau la Londra, Edinburgh, Dublin, Oxford, Cambridge și Glasgow (Waterston 1843, 94). În perioada anilor 1700-1756 aici au apărut 5280 titluri de cărți noi, sau doar 93 în medie pe an. Nici în perioada 1760-1800 numărul cărților nou-apărute în Anglia nu a fost prea mare, dar s-a lărgit piața de difuzare a cărților, și a crescut numărul de exemplare tipărite. Către sfârșitul sec. XVIII anual se publicau în Anglia în jur de 370 de cărți noi, excluzând broșurile, iar în perioada 1800-1827 – în jur de 588. În 1828 au apărut în Anglia 842 de lucrări noi, excluzând broșurile și reeditările, în 1829 – 1064, în 1830 – 1142, în 1831 – 1105, în 1832 – 1152, în 1833 – 1180, în 1834 – 1220, în 1835 – 1382, în 1836 – 1332 (Waterston 1843, 94). În perioada 1800-1827 în Anglia au apărut 19860 titluri de cărți, iar în perioada 1816-1851 – 45072 (The acquisition 1867, 140-141). În comparație cu Franța, Anglia se manifesta mai modest și la capitolul exportului de cărți. Potrivit statistului francez Moreau de Jounès în anii 1821-1832 Anglia importa anual din Franța peste 400000 de volume de cărți, adică un volum la 55 de locuitori, pe când Franța importa din Anglia 80000 de volume, adică un volum la 400 de locuitori (ЖМНП 1835, IV, IV, 360). Aceasta cifră era atât de mică, încât, potrivit contemporanilor, chiar și China exporta mai multe cărți decât Anglia (TFQR 1829, 120).

Un mare centru tipografic se afla în Viena, orașul de reședință a suveranilor Imperiul Habsburgic. Dezvoltarea producției de cărți de aici s-a datorat în mare parte reformelor lui Iosif al II-lea, care a proclamat la 31 mai 1782 libertatea comerțului cu cărți atât pe plan intern cât și extern, pentru ca publicul să aibă avantajul unei alegeri mai largi și al prețurilor mai mici, literatura să obțină ediții mai multe și mai bune, iar comerțul – avantajul

³ Excluzând aici broșurile, alte tipărituri neînsemnate, și cele în alte limbi, cu care, în total, alcătuiau 7011 titluri.

interschimbului și în general mijloace de a se dezvolta. Un alt centru tipografic european era Bruxelles, care a trecut, până la 1831, când a devenit capitala Belgiei, prin mâinile mai multor state: Franța, Imperiul Habsburgic și Regatul Unit al Țărilor de Jos. Cu alte cuvinte, la o simplă privire asupra principalelor centre editoriale europene, constatăm că exista o serie de contradicții între modelele social-politice, economice, profesionale etc. existente în statele respective și cel existent în Imperiul Rus. Valorile propagate în lucrările ce apăreau în aceste state, atentau la fundamentele statului rus: în plan politic (conceptul de monarhie constituțională, republicană), social (conceptul privind drepturile și libertățile omului), profesional (concepțiile dogmatice propovăduite de biserică catolică, cea protestantă și cea anglicană), național (principiul autodeterminării națiunilor sau a popoarelor) etc.

Dezvoltarea social-economică a Rusiei în sec. XVIII, care a avut ca rezultat activizarea politicii externe pe direcția europeană, precum și proclamarea sa în 1721 drept imperiu, a determinat necesitatea deschiderii față de cultura vest-europeană. Interesul societății ruse pentru literatura străină crește odată cu așa-numita „deschidere” a lui Petru I spre Europa. Acest lucru devine evident analizând numeroasele recenzii la aparițiile editoriale noi, în special ale celor franceze, poloneze, germane și engleze, publicate în diverse reviste oficiale ruse (ЖМНП 1835, VI, V, 277-295; ЖМНП 1835, VIII, VI, 181-209; ЖМНП 1836, XII, VI, 181-209), precum și discuțiile aprinse din presă privind problemele puse în literatura străină. Importul cărților străine în Rusia, care exista încă de pe timpul dominației tătaro-mongole, devine de altfel, tot mai intens în secolul al XVIII-lea. Cărțile erau aduse de nobili și preoți din călătorii, iar treptat a început să se formeze o tagmă a negustorilor specializați în importul de cărți. De fapt, deja la începutul secolului al XIX-lea nobilii ruși citeau cu preferință cărți străine, iar negustorii străini dominau pe piața de cărți din Rusia. Afacerile cu cărți ale străinilor erau organizate mai bine și mai profesionist. Aceștia ofereau diverse servicii precum: precomanda, informații bibliografice, abonamente la cărți și reviste. Negustorii francezi comercializau în special cărți în limba franceză, cei germani – cărți în limba germană ș.a.m.d. La Sankt Petersburg, spre exemplu, în 1839 activau zece negustori germani

de cărți, care aveau legături strânse cu editurile din Leipzig (Meidinger 1840, 187).

Acest interes crescând față de literatura străină a fost perceput de către guvernul rus ca un pericol pentru bazele statului, orânduirea lui politică, socială, națională și profesională. Desigur că reformarea orânduiri social-politice devenea imperios iminentă, însă reacționarismul elementelor feudal-iobăgiste genera necesitatea unui control strict asupra circulației cărților străine pe teritoriul Imperiului Rus, chiar dacă nu exista o concepție clară despre cum urmează a fi realizat acest control, fără a izola țara în totalitate. Abia treptat principalul instrument de control a devenit cenzura, care avea rolul de a decide interdicția totală sau parțială a unor titluri de carte străină.

Cea mai radicală măsură în controlul circulației cărților străine în Imperiul Rus, mai exact interzicerea totală a importului de cărți, a fost practică cu precădere până la începutul secolului al XIX-lea. Un prim ucaz în acest sens a fost emis la 26 octombrie 1732, și viza cărțile cu caracter științific, care se aflau deja la Academia Imperială de Științe, sub pretextul de a nu admite pierderile financiare care puteau rezulta din concurența pe care acestea le-ar fi creat-o edițiilor tipărite pe lângă Academie (ПСЗРІ 1830, I, VIII, №6240, 963-964). Dar prima referință la conținutul cărților străine se face în decretul din 26 octombrie 1738, prin care a fost interzisă introducerea în Rusia a calendarelor⁴ din Polonia, deoarece conțineau pasaje rău intenționate, în special despre teritoriile ucrainene, care intraseră în componența Imperiului Rus. Cele care deja se aflau pe teritoriul imperiului urmau a fi arse (ПСЗРІ 1830, I, X, №7715, 680). Ulterior, la 9 decembrie 1743, a fost interzis importul din străinătate al cărților religioase publicate în limba rusă, și traducerea cărților religioase străine în limba rusă, fără permisiunea Sinodului (ПСЗРІ 1830, I, XI, №8832, 960-961). La 25 august 1750 a fost prohibit importul cărților în care erau menționate personalități de vază ruse, iar cele care deja fuseseră vândute, urmau a fi predate Academiei de Științe sau Senatului (ПСЗРІ 1830, I, XIII, №9794, 345-346).

Desigur, că interdicția gândită de Academia Imperială de Științe venea în contradicție totală cu

⁴ În epocă, se numeau calendare cărțile cu informații variate, utile pentru întreg anul, cu descrierea tuturor sărbătorilor și omagierilor importante.

necesitățile dezvoltării științei în Imperiul Rus. Ca urmare, la 10 octombrie 1750 a fost admis importul cărților străine de istorie, genealogie și geografie cu condiția ca acestea să nu conțină referințe la personalitățile⁵ ruse (ПСЗРІ 1830, I, XIII, №9805, 359-360). Pentru celelalte genuri de cărți au mai fost necesari încă 20 de ani pentru a putea pătrunde legal pe teritoriul imperiului. Astfel, la 1 martie 1771, prin ucaz imperial, unui oarecare supus străin Johan Hartung i s-a acordat dreptul exclusiv de a reedita cărți în limbi străine în cuprinsul imperiului, cu condiția prezentării preliminare, a tuturor tipăriturilor, spre examinare Academiei de Științe (ПСЗРІ 1830, I, XIX, №13572, 231). În așa mod a fost înfăptuită o primă încercare de cenzurare a literaturii străine, utilizând metodele interne de control. Numai că monopolul asupra tipografilor interne, prin care se realiza controlul asupra edițiilor interne nu se putea aplica efectiv în cazul cărților străine, deoarece chiar dacă importul era oficial prohibit, existau multiple alte căi de pătrundere a acestora. De aceea se impunea necesitatea constituirii unui organ, care ar fi avut autoritatea și competența necesară de a admite sau respinge importul anumitor lucrări, lucru care ar fi permis și scoaterea interdicțiilor totale la importul cărților străine. Cenzura va deveni, în scurt timp, principalul instrument de control al circulației cărții străine în teritoriile imperiului, vizând nu doar cărțile religioase, ci și cele laice (atât cu caracter literar-publicistic, cât și științific).

De fapt, cenzura deschisă a cărților în Imperiul Rus începe din anul 1790, atunci când în ucazul din 15 mai pe numele Comandantului Suprem al Moscovei, cneazul A.A. Prozorovski, pentru prima oară sunt folosiți termenii *cenzură* și *cenzor* (Бахтияров 1890, 174). Controlul circulației cărților străine în Rusia prin cenzură începe oficial, pe de altă parte, la 16 septembrie 1796, când este adoptat ucazul de instituire în orașele Sankt Petersburg, Moscova, Riga, Odesa și Radziwilow a comitetelor de cenzură, în ale căror atribuții au fost incluse nu doar supravegherea tipăriturilor interne, ci și aprobarea importului publicațiilor străine. Instituirea acestora tocmai în localitățile menționate nu era întâmplătoare, deoarece, în conformitate cu Tariful Vamal Normal de la 1796,

importul cărților străine se admitea doar prin vămile din aceste orașe (ПСЗРІ 1830, I, XXIII, №17508, 933-934).

Cenzurând literatura străină, guvernul rus avea ca scop prevenirea pătrunderii ideilor revoluționare de peste hotare. În scrisoarea general-procurorului A.B. Kurakin, adresată guvernatorului civil al Kievului V.I. Milașevici, din 24 iunie 1798, se menționa că împăratul a aflat că tineretul care studiază în universitățile de peste hotare expediază rudelor colete poștale, în care includ și cărți străine, dăunătoare și inadmisibile (Петренко 2009, 210). De aceea guvernul rus a fost nevoit să lărgască componența organelor de cenzură. Astfel, potrivit ucazului din 5 octombrie 1797, în comitetul de cenzură din Riga au fost cooptați doi evrei pentru a supraveghea cărțile evreiești importate (ПСЗРІ 1830, I, XXIV, №18186, 760). De asemenea, la 11 februarie 1798 s-a dispus instituirea cât mai grabnică a comitetului de cenzura din Radziwilow, începerea lucrărilor căruia întârzia, chiar dacă era prevăzută prin ucazul din 16 septembrie 1796 (ПСЗРІ 1830, I, XXV, №18367, 61). Se specifica faptul că Vama de la Radziwilow urma să reprezinte singurul punct de import al cărților străine în guberniile Volânia, Podolia și Minsk⁶. Ulterior, însă, prin ucazul din 17 mai 1798, s-a dispus instituirea comitetelor de cenzură în toate porturile comerciale (ПСЗРІ 1830, I, XXV, №18524, 247). Dar, deja la 16 aprilie 1799, Senatul rus a dispus ca în conformitate cu ucazul imperial din 8 (4) aprilie 1799 să fie instituite Comitete de cenzură adiționale doar în porturile Kronstadt, Rewel, Vyborg, Fridrichsham și Arhanghelsk. În toate celelalte porturi importul cărților urma să fie interzis (ПСЗРІ 1830, I, XXV, №18939, 621-622). Numirea cenzorilor era pusă în prerogativele guvernatorilor. În baza raportului aprobat de împărat la 22 iunie 1799, Senatul rus a dispus instituirea suplimentară a unui comitet de cenzură în Vilno, pentru supravegherea importului cărților în gubernia Lituania (ПСЗРІ 1830, I, XXV, №19010, 685-686).

În timpul campaniilor elvețiene și italiene ale generalului Alexandr Suvorov, din 1799, ofițerii și soldații ruși au descoperit civilizația europeană, iar odată reîntorși, interesul pentru literatura vest-europeană a crescut substanțial. Dar pen-

⁵ Este vorba de personalități din perioada domniei lui Ivan al VI-lea, sub regența lui E.I. Biron și mama sa Anna Leopoldovna, anii 1740-1741, detronat de Elizaveta Petrovna și băgat, până la sfârșitul vieții, în închisoare.

⁶ Statele de personal al comitetului de cenzură din Radziwilow au fost aprobate la 4 aprilie 1799 (ПСЗРІ 1830, I, XXV, №18922, 609)

tru a putea fi introdusă în Imperiul Rus, orice carte din străinătate trebuia să fie citită de cenzor și aprobată. Urma a fi cenzurată și literatura străină trimisă prin poștă (ПСЗРІ 1830, I, XXV, №18524, 247-248). Mai mult decât atât, în contextul tensionării relațiilor politice externe, la 18 aprilie 1800, prin ucazul lui Pavel I dat Senatului, importul cărților de peste hotare a fost interzis, fără sechestrare, până la adoptarea unui alt ucaz în această privință (ПСЗРІ 1830, I, XXVI, №19387, 133). Doar după ascensiunea la tron a lui Alexandru I, acesta a dispus prin ucazul din 31 martie 1801 scoaterea interdicției la importul cărților (inclusiv al celor cu note muzicale), impusă în conformitate cu ucazul din 18 aprilie 1800, precum și scoaterea de sub sechestrul a tipografiilor private, impusă prin ucazul din 5 iunie 1800 și dreptul acestora de a importa și retipări cărți și reviste străine, cu respectarea regulilor stabilite prin ucazul din 16 septembrie 1796 (ПСЗРІ 1830, I, XXVI, №19807, 599). Ulterior, prin ucazul imperial dat Senatului la 9 februarie 1802 s-a dispus, sub motivul că regulile impuse prin ucazul din 16 septembrie 1796 nu și-au atins scopurile, ca importul cărților din străinătate să fie restabilit în conformitate cu Tariful din 1782, iar comitele de cenzură din orașe și porturi să fie dizolvate. Cenzurarea publicațiilor interne și externe, cu excepția celor cu caracter religios, era pusă în atribuțiile guvernatorilor civili, care puteau solicita în acest sens avizul directorilor de școli publice (ПСЗРІ 1830, I, XXVII, №20139, 39-40). Liberalizarea importului de cărți a întâmpinat, însă, anumite obstacole din partea administrațiilor vamale. Pentru a soluționa aceste probleme, la 16 august 1802, Alexandru I a emis pe numele Senatului un ucaz în care insista ca să fie respectat importul fără piedici al cărților străine, dacă acestea nu erau interzise prin ucazul din 9 februarie 1802 (ПСЗРІ 1830, I, XXVII, №20375, 226). În plus, prin ucazul imperial dat Ministrului de Comerț la 2 decembrie 1802, ca urmare a restabilirii comitetului de cenzură din Riga, după cum acesta a existat până în 1796, Alexandru I a dispus ca negustorilor din Riga să nu li se mai solicite aprobări de la vama din port la importul de cărți, iar acestea să fie direcționate direct spre acest comitet în conformitate cu ucazul din 9 februarie 1802 (ПСЗРІ 1830, I, XXVII, №20537, 381-382).

Dar înmulțirea ucazurilor și a dispozițiilor ce vizau editarea și circulația cărții impuneau unifica-

rea și crearea unei suport legal mult mai solid și mai bine gândit. Lucrările legiuitorilor ruși sub conducerea lui M.M. Speranski au avut ca rezultat adoptarea la 9 iulie 1804 a primului Regulament al cenzurii. În acesta au fost fixate pentru prima dată principiile de bază ale cenzurii și funcționării comitetelor de cenzură (ПСЗРІ 1830, I, XXVIII, 21388, 439-444). Cenzura a fost pusă în gestiunea Ministerului Învățământului Public, în subordinea Direcției Generale a Școlilor. Regulamentul avea câteva referințe și la importul și circulația cărții străine în Imperiul Rus. Astfel cărțile străine comandate prin poștă urmau a fi cenzurate de un Comitet de cenzură special instituit pe lângă Oficiul Poștal. Cărțile din străinătate nu erau supuse cenzurii obligatorii, însă negustorii de cărți străine erau obligați să nu comercializeze cărți care veneau în contradicție cu prevederile Regulamentului. Negustorii de cărți străine puteau solicita de la Comitetul de cenzură o expertiză, dacă aveau dubii în ceea ce privește comercializarea unei sau altei cărți. Abaterea se urmărea penal. Pentru evidență, negustorii de cărți străine urmau să transmită comitetelor de cenzură cataloage cu cărțile străine pe care le comercializau, și pe măsura completării stocului de carte – cu suplimente la aceste cataloage (ПСЗРІ 1830, I, XXVIII, №21388, 442). Prin adoptarea acestui Regulament, legislația ce viza importul de publicații străine a început să prindă contur sistemic. Totuși, datorită faptului că responsabilitățile comercializării literaturii străine, care nu corespundea normelor legale, era pe umerii negustorilor⁷, cenzurarea cărților străine se efectua nu prea minuțios. Negustorii, pe de altă parte, puteau fi exilați și chiar lipsiți de cetățenie pentru abaterile săvârșite (Мильчина 2006, 132).

Autoritățile imperiale încercau să dozeze și să controleze informațiile obținute în școli și universități. Acest control nu era eficient, lucru înțeles și de oficiali, de aceea pe lângă universități au început să fie instituite comitete de cenzură de sine stătătoare. Astfel, prin ucazul din 12 decembrie 1802 s-a dispus că Universitatea din Dorpat să aibă propria sa cenzură, atât pentru lucrările tipărite aici, cât și a celor importate (ПСЗРІ 1830, I, XXVII, 20551, 395). Acest drept a fost fixat și în statutul Universității Imperiale din Mosco-

⁷În Regulamentul ghilldelor din 14 noiembrie 1824 se preciza că comerțul cu cărți era un drept exclusiv al negustorilor de ghillă, micii-burghezi puteau comercializa doar cărți vechi.

va, aprobat la 5 noiembrie 1804 (ПСЗРИ 1830, I, XXVIII, №21498, 589). De altfel, prin Regulamentul de cenzură din 9 iulie 1804, pe lângă toate universitățile urmau a fi deschise astfel de comitete de cenzură (ПСЗРИ 1830, I, XXVIII, №21388, 440).

Controlul asupra importului de publicații străine va reprezenta o funcție importantă a cenzurii ruse pe parcursul întregului secol al XIX-lea. De aceea, pe lângă reglementările generale privind circulația cărții străine în Imperiul Rus, vor exista și unele de conjunctură, în special dictate de îmbunătățirea sau înrăutățirea relațiilor politice externe ale Rusiei cu marile puteri europene. Astfel, spre exemplu, în 1802, în Rusia circula liber cartea *Histoire de Bonaparte*, care elogia personalitatea lui Napoleon, dar în 1807, când relațiile bilaterale ruso-franceze s-au încordat, în contextul războiului ruso-turc, cartea a fost interzisă (Исторические 1862, 17).

După inițierea reformei ministeriale la 25 iunie 1810, și instituirea Ministerului Poliției, în conformitate cu Regulamentul de instituire a acestuia, pe lângă Cancelaria Ministerului de Poliție se institua o Cancelarie Specială, care urma să supravegheze edițiile importate de peste hotare, precum și cele tipărite între hotarele Imperiului Rus (ПСЗРИ 1830, I, XXXI, №24687, 723). Odată cu aceasta, controlul asupra circulației cărților străine s-a înăspri considerabil, inclusiv prin supravegherea activității cenzorilor. Un exemplu concludent în acest sens este cazul secretarului Comitetului de Cenzură de pe lângă Ministerul de Interne, funcționarul de stat de clasa a VII – G.V. Lerhe și cel al succesorului acestuia din 1819, funcționarul de clasa a VI-a D.I. Hummel. Ambii au fost judecați în 1825 de un tribunal secret⁸ și au fost condamnați ca criminali de stat, pentru eliberarea fără verificările de rigoare a circa 60-70 de adeverințe, care le permiteau deținătorilor să achiziționeze liber Dicționarul enciclopedic *Brockhaus*, interzis de către de Cenzură încă din 1815 (Мильчина 2006, 133-134).

Nu exista, însă, nici o listă comună de cărți interzise, iar elaborarea unei astfel de liste era, practic, imposibil, pentru că ar fi trebuit să includă cel puțin două-treimi dintre toate cărțile publicate în Europa. Aceasta și în virtutea faptului că repre-

zentanții claselor superioare vorbeau la perfecție limbi străine, iar în Rusia intrase în vogă colectarea bibliotecilor cu cele mai renumite lucrări ale literaturii occidentale, care erau aduse constant în imperiu. Cenzorii trebuiau să examineze foarte minuțios cărțile venite din străinătate, în limbi diferite, uneori foarte voluminoase, pentru a lua o decizie. De aceea acestora le era foarte dificil să își îndeplinească sarcinile, mai ales că foarte rar aceste persoane aveau calități morale și literare necesare pentru a putea aprecia la justa valoare lucrările examinate (Мильчина 2006, 133). Uneori cenzorii ajungeau până la absurd, în pretențiile exprimate față de operele literare (Щебальский 1862, 43). Ca urmare se simțea necesitatea elaborării unor noi reglementări în acest domeniu.

Regulamentul de cenzură din 10 iunie 1826, emis în consecință, prevedea crearea Comitetului Suprem de Cenzură, ca organ special de control al cenzurii. Se specifica că urmează a fi interzise de cenzură toate lucrările care conțin tratări necorespunzătoare ale Bibliei și ale dogmelor credinței creștine-ortodoxe, ies în afara moralității ortodoxe, cele care critică guvernul, legile și împăratul, precum și legitimitatea puterii acestora, monarhia – ca sistem politic, statele care se aflau în relații prietenești cu Rusia, mai ales acelea din cadrul Sfintei Alianțe, precum și cele ce conțineau reflecții pe problemele interne ale altor state (ПСЗРИ 1830, II, I, №403, 565).

Imediat după finisarea acestui regulament (de către amiralul A.S. Șișkov), împăratul Nicolai I a dispus șefului Ministerului Afacerilor Interne V.S. Lanskoi să elaboreze regulamentul pentru cenzura străină, care să aibă la bază Regulamentul elaborat în Ministerului Învățământului Public. În noiembrie 1826 regulamentul elaborat a fost prezentat spre examinare împăratului, dar a fost restituit pentru revizuire într-un comitet special alcătuit din I.V. Vasilcikov, K.V. Nesselrode, A.H. Benkendorf, S.S. Uvarov, D.V. Dașkov și V.S. Lanskoi. Lucrările acestui comitet au durat până la sfârșitul anului 1827, când s-a maturizat necesitatea elaborării unui nou Regulament al cenzurii, la baza căruia urma să stea principiul unității cenzurii interne cu cea străină, în evidența Ministerului Învățământului Public (Исторические 1862, 44). În proiectul noului Regulament se preconiza ca cenzura străină să fie o subdiviziune a cenzurii generale, iar acest lucru devine principalul motiv și pretext pentru adoptarea unui nou regulament al cenzurii.

⁸ Alcătuit din șeful Comitetului de Miniștri și al Consiliului de Stat, ministrul de justiție și ministrul de interne.

În noul Regulament, aprobat de Nicolai I la 22 aprilie 1828, se prevedea ca comitetele de cenzură a cărților publicate în teritoriul Imperiului și al celor străine, care aveau o subordonare ministerială diferită, să fie unificate (ПСЗРІ 1830, II, III, №1979, 459). Astfel cenzura a fost subordonată Direcției generale a Cenzurii, instituită pe lângă Ministerul Învățământului Public, și se diviza în două comitete, pentru cenzură internă și externă (ПСЗРІ 1830, II, III, №1979, 460). Partea a doua Regulamentului se referea exclusiv la cenzurarea cărților străine. Cenzurarea cărților străine se pune în atribuțiile Comitetului de Cenzură străină de la Sankt Petersburg și comitetele din subordinea acestuia din Riga, Vilno și Odesa. Acestea puteau să se expune doar asupra cataloagelor sau cărților pe care le primeau, controlul asupra librăriilor, bibliotecilor și altor instituții de acest gen se realiza de către poliție. Comitetele de cenzură informau poliția despre cărțile străine neadmise spre comercializare și urmau să țină o evidență strictă a cărților cenzurate, atât admise cât și a celor neadmise spre circulație, prin întocmirea a cinci registre: a facturilor, a cataloagelor, a cărților permise de la autoritățile vamale, a cărților comandate de instituțiile de stat, de persoanele private, de călători, precum și un registru comun al tuturor cărților străine care parveneau spre examinare (ПСЗРІ 1830, II, III, №1979, 470-471). Odată cu intrarea în vigoare a noului Regulament, negustorii de cărți urmau să scoată din vânzare toate cărțile străine care nu aveau aprobarea Comitetelor de cenzură străină. Negustorii urmau să prezinte în comitetele de cenzură străină registrele cărților importate. Cărțile neadmise de cenzura străină urmau să fie expediate înapoi peste hotare. Bibliotecile urmau să pună la dispoziția publicului doar cărțile străine enumerate în cataloagele aprobate de cenzură. Cărțile străine comandate prin poștă de persoane fizice sau instituții ale statului, după ce erau cenzurate de comitele de cenzură de pe lângă poștă, urmau a fi expediate în Comitetele de cenzură străină din Sankt Petersburg, Riga, Vilno și Odesa, iar în alte localități – în cea mai apropiată Administrație civilă (ПСЗРІ 1830, II, III, №1979, 477-478).

Ca urmare a schimbărilor făcute prin noul Regulament de cenzură, Comitetul de cenzură a cărților străine informa Departamentul Comerțului extern, că în ceea ce privește cărțile, ziarele și alte tipărituri aduse de peste hotare fără a fi declarate, Consiliul Suprem al Cenzurii a considerat

oportun să dispună ca acestea să fie confiscate și prezentate Comitetului de Cenzură externă. Dacă cartea era considerată admisă, ea urma să fie pusă în vânzare publică, în caz contrar, urma să fie trimisă înafara Imperiului (TFQR 1829, 339).

Cu alte cuvinte, după adoptarea Regulamentului de cenzură din 1828 are loc o birocratizare a procedurii de examinare a cărților străine. Autoritatea Comitetului de cenzură străină din Sankt Petersburg se diminuează și mai mult după ce la 12 ianuarie 1829 ministrul Învățământului Public a dispus Comitetului Cenzurii Străine să prezinte împreună cu rapoartele despre cărțile interzise sau cele îndoielnice, înseși cărțile (Сборник 1862, 214). Cu toate acestea, decizia în cauză putea avea și un rol pozitiv, deoarece, cărțile interzise din exigența excesivă a cenzorilor Comitetului de cenzură străină, puteau într-un final să fie admise de cenzorii Direcției Generale a Cenzurii. Pe de altă parte, cărțile admise nu se puneau la îndoială, toată responsabilitatea revenind pe umerii cenzorilor primari, astfel că, pentru orice eventualitate, ei erau mult mai severi și riguroși la examinarea unei lucrări decât li se cerea prin lege.

Desigur că întârzierile ce apăreau în respectarea procedurilor generau multă indignare, nu atât în rândul negustorilor, cât mai ales în rândul călătorilor. Statul, pe de altă parte, trebuia să suporte tot mai multe cheltuieli, deoarece își asuma transmiterea cărților de la o instanță la alta. În încercarea de a micșora cheltuielile, ministrul de finanțe a elaborat un raport, în care se sugera ca cărțile importate prin vămile de pe uscat să fie expediate în comitetele de cenzură de înseși autoritățile vamale. Ulterior cărțile erau expediate proprietarilor la adresele indicate în declarația lor vamală. De această prevedere erau scutiți diplomații străini. Acest raport a fost aprobat de Nicolai I la 11 noiembrie 1831 (ПСЗРІ 1832, II, VI, №4937, 199).

Numărul de lucrări importate din străinătate creștea de la an la an, cu ritmuri înalte. Astfel, dacă în anul 1835 au fost importate în Rusia în jur de 300 mii volume, apoi în 1836 – în jur de 350 de mii, iar în 1837 – deja în jur de 400 mii de volume (Meidinger 1841, 381). De altfel, după cum afirma poetul și omul de stat rus F.I. Tiutcev, „comerțul cu lucrări străine înfloarește în Rusia mai mult decât cel cu lucrări proprii – un fenomen care, în orice caz, este nefavorabil pentru activitatea editorială rusă și deloc măgulitor pentru

mândria națională” (Москвин 2004, 26). O bună parte a acestor volume ajungea pe rafturile bibliotecilor publice din orașele imperiului, ale instituțiilor de învățământ și de cultură, precum și ale societăților științifice. Fondul de carte al acestor instituții se suplinea și prin achiziție sau donație de la persoane private. Spre exemplu, pentru secțiunea de limbi orientale ce se dorea a fi instituită în cadrul Universității din Sankt Petersburg, în conformitate cu ucazul din 20 martie 1830 a fost achiziționate de la baronul Schilling von Kanstadt o colecție de cărți în limbi orientale. Dar însăși crearea secțiunii întârzia a fi realizată, iar cărțile se depozitau la Biblioteca de pe lângă Academia de Științe din Sankt Petersburg. Din acest motiv, la 13 iunie 1835, s-a dispus ca acestea să fie transmise Bibliotecii Muzeului Oriental al Academiei Imperiale de Științe (ЖМНП 1835, VII, I, IX-X).

Odată cu creșterea numărului de volume importate, cheltuielile asumate de stat pentru transportarea acestora la instituțiile de cenzură devine o problemă substanțială. De aceea prin ucazul Senatului din 18 iulie 1838, care stabilea regulile de expediere a cărților străine importate în Rusia din vămi în Comitetele de cenzură, plata pentru expedierea cărților a fost trecută în seama proprietarilor de cărți. În localitățile unde nu funcționau comitete de cenzură, proprietarul urma să ducă cutiile plombate cu cărți în comitetele de cenzură de sine stătător, în decurs de șase luni, expediind totodată în comitetele de cenzură lista cu informații detaliate despre cărțile importate. În caz de neprezentare, sau prezentare cu plomba deteriorată, se percepea o amendă de 25 ruble de pe fiecare volum, iar în caz că se demonstra intenție de a ascunde cărți interzise se prevedea urmărire penală (ПСЗРИ 1838, II, XIII, 2, №11413, 18-19). Din acest motiv, costurile suportate de negustori la importul de cărți se va răsfrânge negativ asupra prețului acestora de vânzare. Cât privește călătorii, aceștia deseori refuzau să mai ia cu sine cărțile aduse, lăsându-le în vamă până la întoarcere, sau le expediau înapoi în țările din care le-au procurat. Prin ucazul Senatului din 19 iulie 1839 normele în cauză au fost reiterate pentru importul cărților prin portul Arhanghelsk, iar ministrul Învățământului Public se investea cu dreptul de a introduce aceste reguli și în alte localități unde nu funcționau comitetele de cenzură. Vama era obligată să elaboreze registrul cărților importate, și să-l oblige pe negustor sau călător să le transporte în cutii plombate la administrația orașului de

reședință. La rândul său, administrația orașului trimitea registrul cărților importate în comitetele de cenzură și aștepta verdictul, sau putea permite importul cărților străine admise anterior de comitetele de cenzură străină, cu informarea acestora din urmă (ПСЗРИ 1840, II, XIV, №12552, 629).

Un rol substanțial în prevenirea contrabandei de cărți le revenea administrațiilor orașelor-porturi prin care era permis importul de cărți. Astfel, în dispoziția Consiliului de Stat din 30 iunie 1840 privind reorganizarea comitetului de cenzură din Odesa, se sublinia că Administrația orașenească urma să supravegheze cu strictețe ca în Odesa să nu fie importate clandestin cărți interzise (ПСЗРИ 1841, II, XV, №13618, 458-459). De asemenea, pentru prevenirea fraudelor legate de neprezentarea cărților străine în comitetele de cenzură, la 6 aprilie 1843 Comitetul de Miniștri a micșorat de la șase la trei luni termenul în care călătorii urmau să prezinte în comitetele de cenzură cărțile introduse în Imperiul Rus. Pentru facilitarea procedurilor urmau a fi întocmite formulare-tip în limbile rusă, franceză, italiană, germană și engleză. Neprezentarea cărților în pachete sau cutii plombate la administrațiile locale din guberniile în care se îndreptau se pedepsea cu o amendă de 7,5 ruble argint (ПСЗРИ 1844, II, XVIII, №16700, 215). Celelalte măsuri de prevenire a pătrunderii ilegale a cărților străine pe teritoriul Imperiului Rus urmau să rămână conform prevederilor anterioare.

O atenție specială se acorda controlului circulației cărților în regiunile lituaniene și poloneze. În aceste din urmă, înăsprirea controlului cenzurii are loc mai ales după răscoala din 1830-1831. Astfel, Regulamentul Cenzurii în districtul școlar Varșovia, aprobat la 25 mai 1843, prevedea că cenzorii de aici trebuiau „să acorde mai multă atenție” decât ceilalți cenzori din imperiu la cărțile publicate în Regatul Poloniei, dar și scopurilor pe care la urmăreau cărțile străine pe care le examinau. Romanele, povestirile și alte genuri ale literaturii străine urmau a fi examinate cu o atenție deosebită, mai ales în privința moralității conținutului (ЖМНП 1843, XL, I, 11).

O situație dificilă se constată în privința cenzurării lucrărilor în limbile „orientale”⁹, ca urmare a

⁹ Pe lângă limbile asiatice rușii includeau în această categorie și limba greacă, probabil datorită tradiției bizantine, dar și româna.

lipsei în rândurile cenzorilor a cunoscătorilor de astfel de limbi. Pentru a depăși situațiile de acest gen, guvernul rus lua decizii extraordinare, prin care încredința cenzura unor organe nespecializate. Încă în interpelarea din 7 noiembrie 1828 a Comitetului de Cenzură Străină, adresată ministrului Învățământului Public, se sugera oportunitatea importării cărților în limbile „orientale” (turcă, greacă, tătară și altele) fără examinarea cenzurii, din cauza lipsei cenzorilor cunoscători ai acestor limbi. În răspunsul său ministrul Învățământului Public menționa că a înaintat propunerea Direcției Generale a cenzurii, care a dat un răspuns negativ, iar ca soluție Comitetului i se propunea să se adreseze pentru asistență Universității Imperiale din Sankt Petersburg, Academiei Imperiale de Științe sau Departamentului Asiatic al Ministerului Afacerilor Externe. Ministrul preciza că reprezentanții Comitetului urmau inițial să se adreseze Academiei și Universității, iar dacă membrii aceștia nu cunoșteau limba uneia dintre cărți, atunci Comitetul urma să se adreseze ministrului Învățământului Public pentru ca acesta să facă demersurile necesare ministrului Afacerilor Externe. Cu toate acestea, la 22 ianuarie 1829, secretarul Academiei de Științe a înștiințat Comitetul Cenzurii Străine că poate să-și asume doar cenzurarea cărților în limba arabă (Сборник 1862, 211-212).

O bună parte a cărților în limbile „orientale” revenea pentru examinare Comitetului de Cenzură din Odesa. Dar și acesta nu făcea întotdeauna față. Astfel, la 23 ianuarie 1845, a fost aprobată decizia Comitetului de Miniștri prin care cărțile în limbile orientale ce se importau în Imperiul Rus prin portul Odesa să fie cenzurate, în cazul lipsei cunoscătorilor acestora, în Comitetul de cenzură din Odesa, de către profesorii Gimnaziilor din districtul de învățământ Odesa, specializați în limbi orientale. Decizia a fost luată după ce în Liceul Richelieu din Odesa nu s-au găsit cunoscători de limbă armeană pentru a se putea expune asupra unor cărți importate în această limbă (ПСЗРІ 1846, II, XX, №18658, 142). În cele din urmă, pentru a descărca oarecum Comitetul de Cenzură din Odesa, la 30 noiembrie 1851 Ministrul Învățământului Public P.A. Șirinski-Șihmatov, rezidentul plenipotențiar de Caucaz, cneazul M.S. Voronțov, și ministrul Finanțelor, P.F. Brok, au convenit ca toate lucrările în limbile orientale ce erau aduse în imperiu, cu excepția celei ebra-

ice (și derivatelor), urmau a fi expediate pentru examinare în Comitetul de Cenzură din Caucaz (Сборник 1862, 279)¹⁰.

Regulamentul de Cenzură admitea lucrările în care erau criticate și condamnate cărțile interzise. Cu toate acestea treptat s-a ajuns la absurd în această privință, fiind interzisă nu doar însăși lucrarea, ci chiar și publicarea titlului acesteia în alte ediții. Astfel, la 12 martie 1848, printr-o rezoluție a împăratului Nicolai I s-a dispus ca interdicția de a importa anumite titluri de carte străină, semnifică și interdicția de a analiza conținutul acestora în reviste, și cu atât mai mult de a publica fragmente din acestea în traducere sau în original (Сборник 1862, 244). Ulterior, în ședința Direcției Generale a Cenzurii din 30 mai 1853 s-a decis ca Comitetul de Cenzură Străină să distrugă copertile sau filele de final ale cărților ce conțineau informații despre cărțile interzise, sau chiar și titlurile acestora, fără consultări suplimentare (Сборник 1862, 287).

Creșterea numărului de cărți străine ce ajungeau pe piața rusă suprasolicita tot mai mult resursele comitetelor de cenzură străină, nu doar prin munca de cenzură, ci și cea a întocmirii numeroaselor rapoarte și de corespondență. Ca urmare acestea încercau să obțină anumite diminuări ale obligațiilor prescrise. O încercare voalată de acest gen a aparținut Comitetul de Cenzură din Odesa. Interpelarea acestuia viza vechimea edițiilor străine supuse examinării cenzurii. Ministrul Învățământului Public, cneazul P.A. Șirinski-Șihmatov îi scria la 15 octombrie 1851 adjunctului șefului districtului școlar Odesa că, dat fiind că acest lucru nu era prevăzut în Statutul de Cenzură din 1828 și nici în dispozițiile Consiliului de Stat aprobate de împărat la 8 mai 1850, privind prevenirea importului de peste hotare al cărților interzise, toate cărțile și revistele străine urmau a fi examinate de cenzură, indiferent de anul publicării (Сборник 1862, 278). În cele din urmă, guvernul rus a fost nevoit să lărgască numărul comitetelor de cenzură abilitate cu examinarea lucrărilor străine. Astfel, la 19 februarie 1852, Comitetul de cenzură din Kiev a fost investit și el cu dreptul de a cenzura cărți străine, cu aceleași

¹⁰ Comitetul de cenzură din Caucaz a primit dreptul de a examina cărțile importate de peste hotare în ținuturile caucaziene, prin ucuzul Senatului din 26 octombrie 1849, având aceleași drepturi acordate la 26 iunie 1840 Comitetului de cenzură din Odesa (ПСЗРІ 1850, II, XXIV, 2, №23608, 139-140).

prerogative și subordonare precum comitetele de cenzură străină din Vilno, Odesa, Riga (ПСЗРИ 1853, II, XXVII, №26005, 120). De asemenea, la 30 noiembrie 1852, Direcția Generală a Cenzurii a solicitat Comitetului de Cenzură Străină ca să permită trecerea fără piedici a cărților religioase ce conțineau doar dogmele religiei creștine, fără polemizări cu alte confesiuni sau religii. Cărțile religioase străine catolice și protestante urmau a fi eliberate strict doar enoriașilor respectivelor confesiuni (Сборник 1862, 284).

Chiar dacă Comitetul de Cenzură Străină era abilitat de a acorda dreptul de traducere a cărților străine, prin dispoziția Direcției Generale a Cenzurii din 19 decembrie 1850, traducerile nu erau scutite de examinarea cenzurii interne (Сборник 1862, 268). La 4 octombrie 1851 Direcția Generală a Cenzurii propunea ministrului Învățământului Public ca decizia Comitetului de Cenzură Străină asupra dreptului de traducere a cărților străine să fie una consultativă, decizia finală aparținând Comitetelor de Cenzură internă. În acest caz traducerea romanului lui Alexandre Dumas *Les mille et un fantômes*, admis de Comitetul de Cenzură Străină, a fost respinsă de Comitetul de Cenzură din Moscova, nu din cauză că traducerea nu ar fi fost reușită, ci din motiv că s-a considerat că romanul are „direcție greșită” (Сборник 1862, 276-277). De altfel, cele două departamente de cenzură, cea străină și cea internă, nu acționau la unison. Uneori se întâmpla ca o carte interzisă în original să fie autorizată în traducere. Un exemplu în acest sens este romanul lui Émile Zola *Nana*, originalul căruia a fost interzis în imperiu de către Departamentul de cenzura Străină, dar se vindea liber în traducere, fără intervenții majore în text (Leroy-Beaulieu 1894, 452).

Numărul tot mai mare de cărți respinse de cenzură pentru acces pe piața internă rusă, mai ales în contextul acutizării sentimentelor antieuropene ale rușilor, ca o consecință a înfrângerii suferite de Imperiul Rus în Războiului Crimeii (1853-1856), în fața alianței anglo-franco-turco-sardine, determina creșterea numărului de cărți stocate în instituțiile vamale și de cenzură. Drept soluție, la 14 august 1854, printr-un ucaz imperial cărțile străine reținute în oficiile vamale din cauză că erau interzise de comitetele de cenzură, precum și cele depistate la trecerea frontierei fără a fi declarate, dacă nu erau reexpediate înapoi de proprietari în timpul prevăzut de lege, urmau să fie trans-

mise în proprietatea Bibliotecii Publice Imperiale din Sankt Petersburg (ПСЗРИ 1855, II, XXIX, №28834, 739). În plus, Direcția Generală a Cenzurii a decis ca Comitetul de Cenzură să-și asume de sine stătător interzicerea anumitor titluri de cărți străine prin votul majoritar al membrilor săi, precum și excluderea unor fragmente din acestea, și să nu le mai expedieze Direcției în conformitate cu dispozițiile ministrului Învățământului Public din 1828. Excepție făceau doar cărțile îndoielnice parvenite de la Comitetul de Cenzură din Varșovia, care urmau să fie cenzurate în continuare în conformitate cu decretul imperial din 10 aprilie 1852 (Сборник 1862, 305-306). De asemenea, la 12 februarie 1857 Comitetul de Miniștri a stabilit, în baza propunerilor ministrului Învățământului Public, ca cenzorul din Dorpat, care avea în obligațiile sale cenzurarea cărților interne, să cenzureze și cărțile străine. Însă, acesta nu avea dreptul să le primească direct de la vamă, sau de la oficiile poștale, ci prin intermedierea Comitetului de Cenzură străină din Sankt Petersburg, sau în baza dispoziției acestui comitet din alte instituții de cenzură. Decizia sa în urma examinării cărților urma să fie prezentată Comitetului de Cenzură străină pentru verdictul final (ПСЗРИ 1858, II, XXXII, №31504, 145-146). În schimb, pentru a-și simplifica sarcinile, la 4 octombrie 1861 Direcția Generală a Cenzurii a solicitat Comitetului de Cenzură Străină ca în rapoartele cu cărțile interzise de acesta, să fie indicată categoria de neadmitere pentru public (totală, pentru publicul larg, sau cu unele extirpări), iar titlul cărților îndoielnice, asupra cărora urma să se expună Direcția Generală a Cenzurii, să fie expediat în original, netradus (Сборник 1862, 463).

Din numărul total de cărți străine supuse cenzurii în 1858 au ajuns în Comitetul de Cenzură Străină de la Sankt Petersburg pentru prima oară 1586 de lucrări, în 2244 volume, iar la cele din Riga, Vilno, Odesa și Kiev, precum și la cenzorii din Revel și Dorpat – 876 lucrări în 1403 volume. Au fost întoarse peste hotare, la decizia negustorilor și a altor persoane, nefiind acceptate, sau parțial acceptate de cenzură, 2114 lucrări în 7423 volume (ЖМНП 1859, CIII, I, 136-137). Cele mai multe cărți interzise țineau de politică, literatura artistică și istorie (ЖМНП 1859, CIII, I, 137). Pentru comparație, în 1854 în Imperiul Rus au apărut 1312 titluri de cărți, dintre care 861 în rusă și 451 în alte limbi (The acquisition 1867, 142). De altfel, după cum se poate observa din Tabelul 1, în

Tabelul 1

Numărul de cărți străine, importate în Rusia și examinate de instituțiile de cenzură (1857-1862)*

Anul	Importate		Inclusiv supuse cenzurii (neexamine anterior)				Examine de cenzură			
	Lucrări	Volume	Lucrări	%	Volume	%	Lucrări	%	Volume	%
1857	202384	1613862	3172	1,57	5182	0,32	2277	1,13	3196	0,20
1858	219665	1614874	3734	1,70	5494	0,34	2462	1,12	3647	0,23
1859	214725	1422157	4336	2,02	7732	0,54	3481	1,62	6206	0,44
1860	333121	2255359	5184	1,56	7608	0,34	4325	1,30	6074	0,27
1861	411160	2306272	6010	1,46	9508	0,41	5120	1,25	8309	0,36
Total	1381055	9212524	22436	1,62	35524	0,39	17665	1,28	27432	0,30

* ЖМНП 1862, CXIV, I, 126

comitetele de cenzură ajungeau doar 1-2% din numărul total al lucrărilor importate. Acest fapt ne sugerează că negustorii de cărți străine aveau grijă ca titlurile importate să fie deja admise de cenzură, și nu riscau să aducă notăți editoriale. Astfel, înșiși negustorii realizau o primă cenzurare a cărților și, într-un fel, întârziiau punerea în circulație a noilor titluri de carte.

Pe de altă parte, Cenzura nu reușea să controleze chiar toată producția tipografică străină ce pătrundea în Rusia, din cauza contrabandei. În 1849, contele A.F. Orlov, șeful Cancelariei a III-a imperială și a Jandarmeriei, îl informa pe P.A. Șirinski-Șihmatov, ministrul Învățământului Public, că investigațiile efectuate în cazul unui oarecare Petrușevski și a complicilor săi, au arătat numărul imens de cărți străine interzise ce circulau în Rusia. La un singur vânzător din Petersburg au fost depistate peste 2500. În acest context împăratul rus i-a dispus contelui A.F. Orlov să colaboreze cu Ministrul Afacerilor Interne la identificarea măsurilor necesare prevenirii acestui fenomen (Исторические 1862, 75).

La începutul domniei lui Alexandru al II-lea (1855-1881), pregătirile pentru o nouă reformă a cenzurii au relevat în cercurile birocratice anumite tendințe în discuțiile privind soarta cenzurii publicațiilor străine. Toți acceptau faptul că confiscările vamale ale publicațiilor străine se răsfrângeau negativ asupra imaginii Rusiei în ochii opiniei publice europene, generau nemulțumiri în rândul publicului cititor rus și nu aduceau beneficii concrete pentru autorități. Se impunea

necesitatea descentralizării cenzurii, prin furnizarea unor competențe mai largi comitetelor locale de cenzură străină. Se propunea o flexibilitate mai mare în privința lucrărilor străine, pentru a le folosi în lupta cu ideile socialiste și ateismul. Dar propunerile privind reducerea controalelor asupra publicațiilor străine nu vizau nicidecum lucrările străine în limba rusă, nici traducerile operelor străine și astfel avantajau doar intelectualitatea, nu și masele largi ale populației (Гусман 1999, 15).

În Regulamentul cenzurii din 1857, au fost făcute doar completări la Regulamentul din 1828 prin includerea prevederilor adoptate între timp, care au fost examinate mai sus. De aceea, o schimbare majoră în privința cenzurii străine survine abia după ce, prin ucazul imperial dat Senatului la 10 martie 1862, au fost fixate schimbările din domeniul organizării cenzurii. Potrivit prevederilor acestui ucaz Direcția Generală a Cenzurii a fost lichidată, iar sarcinile ei au fost partajate între Ministerul Afacerilor Interne (funcții de supraveghere și urmărire) și Ministerul Învățământului Public (funcția de cenzurare și prevenire) (ЖМНП 1862, CXIII, I, 49). Pe de o parte, acesta este un indiciu al creșterii importanței acestei instituții, deoarece Ministerul de Interne a fost mereu unul de cheie în guvern. Pe de altă parte, includerea cenzurii în evidența unui organ exclusiv de forță însemna, de fapt, intensificarea controlului asupra maselor, statul fiind nevoit să adopte măsuri împotriva mișcării revoluționare în curs de dezvoltare. De fapt, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, schimbările efectuate în do-

meniul cenzurii urmăreau două scopuri majore: de a consolida restricțiile impuse de cenzură și de a perfecționa aparatul de cenzura și profesionalismul cenzorilor. Ucuzul avea menirea de fapt de a pregăti terenul pentru implementarea reglementărilor prevăzute în noul Regulament al cenzurii care va fi emis la 12 mai 1862 și va purta oficial denumirea de „Reguli temporare privind cenzura” (ПСЗРИ 1865, II, XXXVII, 1, 38270, 430).

Un aspect important la dezbaterile privind elaborarea noului Regulament al Cenzurii l-a constituit cenzurarea literaturii străine. În această privință, baronul M.A Korff, șeful Cancelariei Imperiale, cooptat la elaborarea Regulamentului, a făcut un șir de propuneri: 1) toate lucrările publicate peste hotare în limbile rusă și poloneză să fie admise în circulație doar cu aprobarea cenzurii; 2) cărțile publicate peste hotare în limbi străine, să fie admise în circulație fără cenzurare prealabilă. De aceea cărțile respective urmau a fi trecute prin vămi fără rețineri, pe când cele prevăzute prin punctul 1 erau expediate în Direcția generală de cenzură potrivit reglementărilor în vigoare; 3) Circulația în cuprinsul imperiului a cărților cu conținut ce contravenea legilor putea fi interzis de instanțele de judecată, în baza sesizărilor Direcției generale a tipăriturilor, precum și în baza rugămintilor persoanelor private. Comercializarea și distribuirea cărților interzise în așa mod, chiar și fără intenție, se pedepsea penal. În acest scop urmau să fie alcătuite în permanență și să fie livrate în tarabele de cărți și inspectoratele locale de poliție registrele cărților străine interzise de instanțele de judecată; 4) Vânzătorilor de cărți nu li se interzicea, comandând ediții străine, să le transmită din inițiativă proprie spre examinare organelor de cenzurare prealabilă. În caz că erau declarate interzise în urma examinării, acestuia i se restituia paguba; 5) În caz că direcția generală a tipăriturilor solicită instanțelor de judecată interzicerea unui titlu de carte, atunci, până la examinarea judiciară, comercializarea acesteia putea fi suspendată. Comercianții de cărți urmau, în consecință, să prezinte registrul cărților importate de peste hotare, iar comercializarea lor putea fi inițiată abia după trei zile de la prezentarea registrelor (Биншток 1897, 205). Baronul M.A. Korff declara că „toată lumea cunoaște că pe parcursul existenței continue la noi a cenzurii, nu sunt și nu au fost cărți străine interzise, pe care să fi fost imposibil a le obține. Încercările de a proteja societatea împotriva intruziunii din afara a ideilor dăunătoare

prin cenzură, este la fel cum ai încerca să protejezi grădina ta de păsări, zăvorând poarta” (Биншток 1897, 203). Propunerile acestuia în mare parte au intrat în textul final al Regulamentului, astfel că interzicerea unui titlu de carte străin putea fi decisă doar de instanțele de judecată. Tendințele liberale, consfințite în Regulamentul din 1862, au fost întărite prin hotărârea Comitetul de Miniștri de la 24 august 1864. Aceasta prevedea că oficialii vamali puteau acorda călătorilor dreptul de a introduce în hotarele Imperiului Rus diferite cărți și alte publicații fără examinarea cenzurii. Condiția era ca titlurile să fie într-un singur exemplar, să nu abordeze subiecte politice sau religioase (cu excepția cărților de rugăciuni sau a Sf. Scripturi), și să nu fie interzise categoric de cenzură¹¹ (ПСЗРИ 1867, II, XXXIX, 41224, 859-860). De altfel, cenzura străină în perioada domniei lui Alexandru al II-lea, a fost, potrivit aprecierilor istoricului și publicistului francez al timpului Anatole Leroy-Beaulieu (1842-1912), foarte generoasă și liberală. Lucrările cele mai radicale de filosofie și economie politică, în special cele mai marcante tratate de socialism, au fost admise să fie importate și să fie traduse, precum *Capitalul*, de Karl Marx. Pe de altă parte, lucrările semnate de oamenii de știință și filosofi renumiți din Occident, cum ar fi Herbert Spencer, Darwin, Haeckel, Strauss, Renan etc., au fost respinse sau admise într-o stare extrem de mutilată. Același lucru s-a întâmplat și cu lucrările unor poeți și romancieri, cum ar fi H. Heine și G. Flaubert (Leroy-Beaulieu 1894, 450). Cenzura rusească din această perioadă se deosebea prin faptul că se opunea mai puțin doctrinelor și teoriilor, cât mai ales criticilor aduse unor fapte și persoane, și în acest fel favoriza involuntar difuzarea teoriilor radicale, de care urma de fapt să se apere imperiul (Leroy-Beaulieu 1894, 450).

Creșterea interesului pentru literatura germană și franceză, în Rusia, a generat o creștere a producției poligrafice proprii, în special a edițiilor traduse, dar și a lucrărilor originale, atât în domeniul literaturii cât și al diverselor științe. Contemporanii considerau că odată cu afirmarea literaturii ruse,

¹¹ Doar cărțile religioase în limba rusă în sau slava bisericească urmau să aibă indicată expres permisiunea Clerului superior ortodox, adică nu se admiteau fără cenzura religioasă. În plus, împăratul rus a considerat necesar, prin ucuzul din 21 decembrie 1857, a le interzice misionarilor străini să distribuie în Rusia cărți ale Sfintei Scripturi, publicate de edituri străine. Aceștia puteau să le comercializeze de la tarabe, după examinarea prealabilă a Cenzurii (ПСЗРИ 1858, II, XXXII, №32582, 1035).

precum și creșterea sentimentului național, se va produce, inevitabil, o scădere a cererii pentru literatura străină (Цинзерлинг 1887, 362). Acest lucru pare să fi fost confirmat de cifrele din statisticile oficiale, potrivit cărora în Rusia în 1880 au fost importate cărți în valoare totală de 3689902 ruble, în 1883 – 3016002 ruble, iar în 1885 – 2093736 ruble. Dar, în realitate, după cum afirmă istoricul rus V.A. Moskvin, importul de literatură străină nu se diminuează (Москвин 2004, 25).

Odată cu semnarea tratatelor bilaterale ce vizau apărarea drepturilor de autor, cenzura străină a început să servească direct intereselor editorilor ruși, care puteau pretinde că o anumită lucrare de peste hotare îi încalcă drepturile deținute asupra acesteia în cuprinsul Imperiului Rus. De exemplu, în 1870, editorul de lucrări muzicale Bessen s-a adresat Comitetului de Cenzură străină de la Sankt Petersburg cu cererea de a-i proteja drepturile pe care le deținea la tipărirea operelor lui A.G. Rubinstein, în fața edițiilor străine. Comitetul a constatat că cererea merită atenție, și că lucrările din străinătate nu pot fi admise spre vânzare. Concurența generează, de altfel, un nou pol de presiune asupra cenzurii străine. Ca o formă de protecție împotriva concurenței poate fi considerată și încercarea moștenitorilor firmei de comercializare a cărților E. Melle să instituie în 1886 *Societatea de comercializare a cărților franceze în Rusia* (Москвин 2004, 27).

Listele lucrărilor străine interzise total sau parțial de cenzură erau expediate lunar în organele administrațiilor locale, în special ale regiunilor de hotar¹². În încercarea de a sistematiza aceste liste interminabile, a fost inițiată publicarea pentru uz intern a cataloagelor de lucrări străine interzise total sau parțial, care au apărut la Sankt Petersburg în 1870 și 1898. Primul se referea la perioada 1865 – 1 iulie 1869 (Алфавитный 1870), iar al doilea – 1 iulie 1871 - 1 ianuarie 1897 (Каталог 1898). Dat fiind că negustorii se conduceau la importul cărților străine de aceste liste și cataloagele, în linii mari, din numărul cărților expediate în comitetele de cenzură, titlurile interzise complet sau parțial alcătuiau în medie 0,5-1,5% din numărul total al volumelor examinate (Москвин 2004, 17). Cenzura, nepermițând aducerea în Rusia a cărților ieftine din străinătate, contribuia, după afirmația istoricului V.A. Moskvin, la răspândi-

rea lucrărilor ieftine rusești în rândul populației, care, totuși, de multe ori nu aveau nici o valoare artistică (Москвин 2004, 25). Astfel, cenzurarea publicațiilor străine contribuia indirect și la dezvoltarea pieței de carte rusă.

La începutul secolului XX, odată cu pătrunderea capitalului comercial în afacerile poligrafice are loc o creștere accentuată a numărului de cărți rusești pe piața de carte și apariția concurenței. De aceea se promova ideea înăsprii controlului asupra cărților importate de peste hotare. Însă, la reuniunea specială pentru elaborarea unui nou statut de cenzură în 1905, vicepreședintele Academiei Imperiale de Științe, P.V. Nikitin, se întreba retoric: „Dacă cenzura străină nu a putut împiedica pătrunderea ideilor străine în baza reglementărilor anterioare, atunci ar putea fi oare o îngrijire mai eficientă în baza celor noi? Și nu este oare mai periculoasă decât orice idee dăunătoare acea percepție falsă ce se formează și se dezvoltă în privința cenzurii străine, precum și a oricărei alte cenzuri, precum că există anumite adevăruri, de care puterile îi este teamă și că ea le ascunde deoarece nu le poate contraargumenta” (Протоколы 1905, 21).

După prima Revoluție Rusă numărul de publicații importate de peste hotare a crescut de peste două ori: de la 168920 volume în 1906, de la 362357 în 1914. Însă, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial a fost introdusă cenzura militară, iar legăturile comerciale și poștale internaționale au fost grav afectate (Москвин 2004, 17).

Un aspect important în ceea ce privește evoluția circulației cărților străine în Imperiul Rus ține de acordarea către unele instituții de învățământ, academice, administrative și culturale a dreptului de a importa cărți din străinătate fără aprobarea comitetelor de cenzură ordinare. O atare politică avea cu siguranță scopul de a diminua repercusiunile asupra dezvoltării științei și culturii ruse și asupra răspândirii cunoștințelor generale în rândul populației cauzate de formalitățile birocratice de cenzurare a cărților străine și filtrul exagerat al acesteia. Astfel, pe parcursul secolului al XIX-lea - începutul sec. XX, au obținut dreptul de a achiziționa și primi din donații cărți de peste hotare fără examinarea cenzurii o serie de instituții academice și de învățământ, precum: Academia de Științe, Universitățile și alte instituții superioare de învățământ, Academii Teologice, Observatoarele din

¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4672, f. 2-4, 13-14 verso, 39-40, 51-58; d. 4850, f. 11-14 verso.

Pulkovo, Nikolaev, Irkutsk și Ekaterinburg, societățile științifice etc. (Свод 1912, 117-121). În rândul instituțiilor guvernamentale și administrative au obținut acest drept general-gubernatorii, șefii Administrațiilor guberniale și provinciale, miniștrii și adjuncții lor, Duma de Stat, alte instituții și comisii imperiale (Свод 1912, 116, 122-125). De asemenea au obținut acest drept și unele instituții de cultură, precum bibliotecile publice și muzeele imperiale (Свод 1912, 116, 125). Pe de altă parte, ca răspuns la interpelarea Comitetului de Cenzură Străină adresată ministrului Învățământului Public, Nicolai I a solicitat la 23 noiembrie 1850 ca lucrările expediate din străinătate pentru membrii familiei imperiale să nu fie scutite de la examinarea cenzurii. În schimb, Comitetul urma să-l informeze pe ministru despre lucrările neadmise, sau parțial admise, pentru ca acesta să înștiințeze destinatarul din rândul familiei imperiale¹³.

În realizarea controlului circulației cărților străine în Imperiul Rus un rol însemnat le-a revenit pe lângă organele de cenzură și celor comercial-vamale, care realizau curățarea vamală și carantină a cărților din străinătate, precum și supunerea acestora taxelor vamale de import. În Imperiul Rus cartea nu a fost percepută inițial ca marfă. În conformitate cu Tarifele vamale din 1724, 1731, 1754, 1757, 1766, 1775, 1782, importul cărților străine în legături și fără legături se realiza fără plata taxelor vamale (ПСЗРИ 1830, I, XLV, 40-41). Prin Tariful din 1796 s-a stipulat că cărțile străine continuau să fie importate fără plata taxelor vamale, însă doar prin vămile portuare din Sankt Petersburg, Riga și Odesa și cea de pe uscat de la Radziwilow (ПСЗРИ 1830, I, XLV, 100-101). Prima inițiativă în acest sens a vizat nu cartea propriu-zisă, ci materialul de preț folosit la copertarea și decorarea cărții. Astfel, la 15 februarie 1807, prin ucazul imperial dat Senatului, s-a dispus ca cărțile importate în legături de marochin cu margini aurite, să fie supuse taxelor vamale, în funcție de mărimea lor, de la 0,5 la 2,5 ruble, iar cele fără margini aurite de la 0,25 la 1,5 ruble. Cărțile în legături lustruite erau și ele taxate de la 10 la 50 copeici, în funcție de mărimea lor (ПСЗРИ 1830, I, XXIX, №22458, 1018-1019). Nici în Tarifele vamale din 1816 și 1819 nu se specificau taxe vamale pentru importul cărți-

lor. Potrivit Tarifului vamal din 1822 doar cărțile străine tipărite după 1800 în legătură lustruită (politură), de piele, de marochin și oricare alt tip era supuse taxei 10 copeici de pe funt¹⁴. Importul cărților străine era facilitat și prin faptul că de pe acestea, prin ucazul din 31 decembrie 1809, nu se solicitau certificate de origine, precum de la alte mărfuri în conformitate cu prevederile legii din 31 iulie 1808 (ПСЗРИ 1830, I, XXX, №24060, 1388).

Abia prin ucazul Senatului din 14 iunie 1848, ca urmare a aprobării de către împăratul rus la 5 mai 1848 a raportului Ministrului Învățământului Public, au fost stabilite taxe unice de 5 copeici argint pentru fiecare volum de carte importat, indiferent de mărime sau număr de file, inclusiv broșurile ce apăreau în ediții aparte. De pe cărțile nebroșate, ediții periodice, ziare și reviste urma să se perceapă o taxă de 5 copeici argint de pe fiecare funt de greutate. Romanele și povestirile erau taxate suplimentar cu 5 copeici argint. De taxe erau scutite cărțile aduse de diplomați străini, cărțile comandate de Universitățile Imperiale și alte instituții academice cărora li s-a acordat acest drept, cărțile, ziarele și revistele trimise prin poștă, cărțile publicate în Rusia aduse de călători înapoi în țară, cărțile publicate în Regatul Polonez, cărțile în limbile ebraică și idiș, care aveau de altfel un statut aparte și nu se puneau pe aceeași treaptă cu alte cărți străine¹⁵. Dacă cărțile erau reîntoarse peste hotare, din cauză că nu erau admise de cenzură, taxa se restituia. Cărțile, a căror taxă de import nu era achitată timp de un an, intrau în proprietatea statului. Taxa anterioară de pe cărțile copertate rămânea în vigoare (ПСЗРИ 1849, II, XXIII, 22367, 411-412). La 28 aprilie 1849 aceste taxe au fost înlocuite cu una unică de pe greutate, a câte 10 copeici argint de pe funt, și adițional a câte 10 copeici de pe funt pentru romane și povestiri (ПСЗРИ 1850, II, XXIV, 1, №23214, 249-250). În Tariful Vamal

¹⁴ Funt – veche măsură de greutate, care în Rusia constituia 1/40 puduri, sau 0,5 kg.

¹⁵ Reintroducerea taxelor vamale la importul cărților evreiești din Regatul Polonez și din străinătate a fost aprobată de împărat la 26 aprilie 1854 la propunerea Consiliului de Stat. Taxa stabilită era de 1,5 copeici pe filă, iar comercializarea cărților care nu aveau imprimată la început și sfârșit marca ce demonstra achitarea taxei, era interzisă. Sumele acumulate de la colectarea taxei reveneau școlilor evreiești, iar cele care timp de trei luni nu erau marcate, sau expediate înapoi, erau confiscate în favoarea aceluiași școli evreiești (ПСЗРИ 1855, II, XXIX, №28187, 437-438).

¹³ La 24 februarie 1858 Ministrul Învățământului Public a dispus ca Comitetul să-i înștiințeze pe cei vizați direct, fără intermedierea sa (Сборник 1862, 267).

Normal European din 11 iunie 1891 era prevăzut ca cărțile ce se importau de peste hotare în limbi străine nu erau supuse unor taxe vamale directe, ci doar taxelor indirecte, și anume cea prevăzută pentru legăturile cu cotor, care era de 1 rublă aur de pe pud. În schimb cele în limba rusă erau supuse taxei de 3 ruble aur de pe pud (ПСЗРИ 1894, III, XI, Штаты и Табели, 7811, 188). Ulterior, la 4 iunie 1901, Consiliul de Stat a stabilit ca importul cărților tipărite peste hotare în limbile rusă și poloneză, se va taxa cu 4,5 ruble aur de pud. Această stipulare urma să reprezinte punctul 4 al articolului 178 al Tarifului Normal European (ПСЗРИ 1903, III, XXI, №20242, 445).

De taxele pentru legături au fost scutite prin ucazul din 31 august 1807 cărțile comandate de peste hotare de Academii, Universități, liceele de cadeți și gimnazii (ПСЗРИ 1830, I, XXIX, №22603, 1249). Prin dispoziția Comitetului de Miniștri din 4 octombrie 1827, aprobată de împărat la 18 octombrie, toate instituțiile de învățământ de stat au primit dreptul universităților de a comanda cărți și manuale din străinătate, fără plata taxelor vamale, cu condiția ca acestea să fie examinate preliminar în comitetele de cenzură de pe lângă universități (ПСЗРИ 1830, II, II, №1478, 915-916). Acest drept era reconfirmat în statutele și regulamentele de activitate ale mai multor instituții de învățământ (ПСЗРИ 1838, II, XIII, 1, №11363, 1012-1013; ПСЗРИ 1840, II, XIV, №12219, 355; ПСЗРИ 1841, II, XV, №13289, 187; №13415, 307; ПСЗРИ 1842, II, XVI, №14696, 668; ПСЗРИ 1865, II, XXXVII, 2, №38654, 58; №38984, 446; ПСЗРИ 1875, II, XLVII, №51428, 834; ПСЗРИ 1885, III, I, №484, 329). De plata taxelor vamale la aducerea cărților de peste hotare au fost scutite și unele instituții de stat și funcționari de rang înalt, precum: cei din Departamentul II al Cancelariei imperiale, Duma de Stat etc., dar și unele instituții de știință și cultură, precum: Observatorul Fizic Principal și Observatorul Fizic de la Tiflis, Ermitajul Imperial (Свод 1912, 119-120) ș.a. De taxe vamale la importul cărților din străinătate a fost scutită la 14 octombrie 1810 Biblioteca Imperială Publică din Sankt Petersburg (ПСЗРИ 1830, I, XXXI, №24377, 389), iar la 13 martie 1874 acest privilegiu a fost acordat și directorului acestei instituții (ПСЗРИ 1876, II, XLIX, №53248, 359).

Procedurile de devamare a cărților străine erau prevăzute în *Regulamentele vamale și de cenzură*. Legile și dispozițiile cu caracter special erau puține în această sferă, și vizau doar soluționarea unor probleme excepționale. Astfel, de exemplu, prin ucazul imperial dat Senatului la 16 august 1802 ministrului de Comerț, contele N.P. Rumeanțev, se solicita permiterea fără piedici a cărților importate de peste hotare de Universitatea din Dorpat, sau aduse de oamenii de știință care vizitau universitatea (ПСЗРИ 1830, I, XXVII, №20376, 226-227)¹⁶. În alt caz, în legătură cu adoptarea la 31 iulie 1808 a legii prin care se solicitau documente de proveniență a mărfurilor importate, cărțile, precum și hărțile geografice și maritime au fost eliberate la 31 decembrie 1809 de această obligativitate (ПСЗРИ 1830, I, XXX, №24060, 1388). O excepție de la lege s-a făcut și la 3 mai 1860, când Comitetul de Miniștri a venit cu propunerea de a permite Academiei de Științe Imperiale, precum și universităților să primească de peste hotare cărți prin poștă în banderolă, lucru interzis prin dispoziția imperială din 15 decembrie 1858, deoarece expedierea acestora în cutii închise era prea costisitoare pentru donatari. Împăratul a acceptat acordarea acestui drept doar Academiei de Științe, Observatorului din Pulkovo și Universităților, dar nu și membrilor acestor instituții (ПСЗРИ 1862, II, XXXV, №35752, 516-517).

În concluzie, putem afirma că pe parcursul perioadei abordate în Imperiul Rus circulația cărții străine a fost obiectul unui sever control legislativ. Acest control urmărea mai multe obiective, pe lângă acel primordial de a limita răspândirea ideilor liberale, care puteau șubrezi baza socială, politică și națională a statului. Politica în domeniul cenzurii reflectă atitudinea duplicitară a autocrației ruse în privința a tot ceea ce era străin. Guvernul rus căuta să țină pasul cu civilizația occidentală, dar, în același timp, îi era frică de ideile progresive.

Cenzura străină avea în virtutea scopurilor și obiectivelor sale specifice un statut special, deoarece avea de a face cu lucrări deja publicate în alte state, unde controlul guvernului asupra tipografiilor nu funcționa. Orice supus rus, mai înstărit, putea lua cunoștință de lucrările autorilor

¹⁶ Prin ucazul din 14 octombrie 1802, pentru a curma abuzurile, cutiile de cărți urmau să fie plombate pentru a nu ajunge în circulație liberă și expediate direct în Magistratul din Dorpat (ПСЗРИ 1830, I, XXVII, №20460, 307).

vest-europeni în cursul unei călătorii peste hotarele Imperiului, sau chiar cumpărând cărți aduse prin contrabandă. Intelectualitatea din Rusia era strâns legată de Occident, astfel că o noutate editorială, imediat după publicare, devenea subiect de dezbatere în rândurile ei. În aceste condiții devenea practic imposibil de a face față prin repressiuni polițieneste invaziei penetrante a lucrărilor occidentale, care criticau bazele social-politice ale statului rus.

Studierea legislației privitoare la cenzură ne permite să afirmăm că, timp de aproape un secol, între 1828-1917, metodele și specificul activității cenzurii străine au rămas practic neschimbate. Activitatea cenzurii străine era fixată în Regulamentele de cenzură și a cunoscut în evoluția sa o creștere a numărului instituțiilor cu atribuții în acest domeniu. Până la lichidarea ei în 1917, ea a rămas unul dintre cele mai conservative organe ale aparatului de stat.

Bibliografie

- Choldin 1985:** M. Choldin, *A Fence around the Empire: Russian Censorship of Western Ideas under the Tsars* (Durham NC 1985).
- Leroy-Beaulieu 1894:** A. Leroy-Beaulieu, *The Empire Of The Tsars And The Russians* (New York-London 1894).
- Meidinger 1840:** H. Meidinger, *A Statistical Account Of The Book-Trade, from the Earliest Records to the year 1840, with particular reference to Germany*. In: *Journal of the Statistical Society of London*, vol. III, part II, July (London 1840), 161-190.
- Meidinger 1841:** H. Meidinger, *A Statistical Account Of The Book Trade Of Various Countries. Part. II*. In: *Journal of the Statistical Society of London*, vol. III, part IV, January (London 1841), 376-386.
- Miltchina 2005:** V. Miltchina, *La censure sous Alexandre Ier vue par un diplomate français*. In: *Les Premières Rencontres de l'Institut européen Est-Ouest* (Lyon 2005), 171-193.
- Monthly 1801:** *Monthly Retrospect of Foreign Affairs*, June, 1801. In: *The Gentleman's magazine and Historical Chronicle for the Year MDCCCI* (London), volume LXXI, P. 1 (London 1801), 562-563.
- TFQR 1829:** *The Foreign Quaterly Review*, vol. IV, April and August (London 1829).
- The acquisition 1867:** *The acquisition of Knowledge impede by our legislation*. In: *The National quarterly review* (New York), volume XIV: December 1866, 1867, 134-150.
- Theological 1870:** *Theological and Literary Intelligence. The American Presbyterian review* (New York-Philadelphia), New Series, volume 2, 1870, 393-398.
- Waterston 1843:** W. Waterston, *A cyclopaedia of commerce, mercantile law, finance and commercial geography* (Edinburgh 1843).
- Алфавитный 1870:** Алфавитный каталог сочинениям на французском, немецком и английском языках, запрещённым иностранною цензурою или дозволенным к обращению с исключением некоторых мест, с 1865 по 1 июля 1869 года (Санкт-Петербург 1870).
- Бахтиаров 1890:** А.А. Бахтиаров, *История книги на Руси* (Санкт-Петербург 1890).
- Биншток 1897:** В. Биншток, *Материалы по истории русской цензуры*. В: *Русская старина*, том 90, книга IV-я, апрель (Санкт-Петербург 1897), 179-206.
- Гринченко 1995:** Н.А. Гринченко, *Цензоры читатели сочинений о России на иностранных языках (вторая четверть XIX в.)*. В сб.: *Чтение в дореволюционной России* (Москва 1995), 66-78.
- Гусман 1999:** Л.Ю. Гусман, *Проекты реформ цензуры иностранных изданий в России (1861-1881 гг.)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук (Санкт-Петербург 1999).
- Гусман 2000:** Л.Ю. Гусман, *Цензура иностранных изданий и русское общественное мнение (60-70-е годы XIX века)*. В сб.: *Книжное дело в России во второй половине XIX начале XX века*, Вып. 10 (Санкт-Петербург 2000), 49-59.
- ЖМНП 1834, I, VI:** *Журнал Министерства Народного Просвещения*, ч. I, отд. VI, 1834.
- ЖМНП 1834, II, VI:** *Журнал Министерства Народного Просвещения*, ч. II, отд. VI, 1834.
- ЖМНП 1834, IV, IV:** *Журнал Министерства Народного Просвещения*, ч. IV, отд. IV, 1834.
- ЖМНП 1835, VI, V:** *Журнал Министерства Народного Просвещения*, ч. VI, отд. V, 1835.
- ЖМНП 1835, VII, I:** *Журнал Министерства Народного Просвещения*, ч. VII, отд. I, 1835.

- ЖМНП 1835, VIII, VI:** Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. VIII, отд. VI, 1835.
- ЖМНП 1836, XII, VI:** Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. XII, отд. VI, 1836.
- ЖМНП 1843, XL, I:** Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. XL, отд. I, 1843.
- ЖМНП 1859, CIII, I:** Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. CIII, отд. I, 1859.
- ЖМНП 1862, CXIII, I:** Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. CXIII, отд. I, 1862.
- ЖМНП 1862, CXIV, I:** Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. CXIV, отд. I, 1862.
- Исторические 1862:** Исторические сведения о цензуре в России (Санкт-Петербург 1862).
- Каталог 1898:** Каталог рассмотренных иностранною цензурою сочинений, запрещённых и дозволенных с исключениями, с 1 июля 1871 г. по 1 января 1897 г. (Санкт-Петербург 1898).
- Луппов 1980:** С.П. Луппов, Спрос на академические и зарубежные издания в Петербурге и Москве в середине XVIII века: (Из прошлого русской книготорговли). В сб.: Книжная торговля: Исследования и материалы, вып. 7 (Москва 1980), 150 -181.
- Миличина 2006:** В. Миличина, Русская цензура александровской эпохи глазами французского дипломата. В: *Studia Russica Helsingiensia et Tartuensia X: «Век нынешний и век минувший»: культурная рефлексия прошедшей эпохи*, ч. 1 (Тарту 2006), 128-150.
- Москвин 2004:** В.А. Москвин, Цензура и распространение иностранных изданий в Москве (вторая половина XIX - начало XX в.). Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук (Тверь 2004).
- Петренко 2009:** А.А. Петренко, Книжная торговля на Украине в XVIII в. В сб.: Торговля, купечество и таможенное дело в России в XVI-XIX вв. Сборник материалов Второй международной научной конференции (Курск 2009), 208-211.
- Протоколы 1905:** Протоколы высочайше учрежденного Особого совещания для составления нового устава о печати (Санкт-Петербург 1905).
- ПСЗРИ 1830, I, VIII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. VIII, 1728-1732 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, X:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. X, 1737-1739 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XI, 1740-1743 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XIII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XIII, 1749-1753 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XIX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XIX, 1770-1774 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXIII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXIII, 1789 — 6 ноября 1796 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXIV:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXIV, 6 ноября 1796-1798 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXV:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXV, 1798-1799 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXVI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXVI, 1800-1801 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXVII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXVII, 1802-1803 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXVIII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXVIII, 1804-1805 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXIX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXIX, 1806-1807 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXX, 1808-1809 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XXXI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXXI, 1810-1811 гг. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, I, XLV:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XLV, Книга тарифов (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, II, I:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. I, 12 декабря 1825-1827 гг. (Санкт-Петербург 1830).

- ПСЗРИ 1830, II, II:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. II, 1827 г. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1830, II, III:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. III, 1828 г. (Санкт-Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1832, II, VI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. VI, 1831 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1832).
- ПСЗРИ 1839, II, XIII, 1:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XIII, 1838 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1839).
- ПСЗРИ 1839, II, XIII, 2:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XIII, 1838 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1839).
- ПСЗРИ 1840, II, XIV:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XIV, 1839 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1840).
- ПСЗРИ 1841, II, XV:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XV, 1840 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1841).
- ПСЗРИ 1842, II, XVI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XVI, 1841 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1842).
- ПСЗРИ 1844, II, XVIII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XVIII, 1843 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1844).
- ПСЗРИ 1846, II, XX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XX, 1845 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1846).
- ПСЗРИ 1849, II, XXIII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXIII, 1848 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1849).
- ПСЗРИ 1850, II, XXIV, 1:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXIV, 1849 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1850).
- ПСЗРИ 1850, II, XXIV, 2:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXIV, 1849 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1850).
- ПСЗРИ 1853, II, XXVII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXVII, 1852 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1853).
- ПСЗРИ 1855, II, XXIX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXIX, 1854 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1855).
- ПСЗРИ 1858, II, XXXII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXXII, 1857 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1858).
- ПСЗРИ 1862, II, XXXV:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXXV, 1860 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1862).
- ПСЗРИ 1865, II, XXXVII, 1:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXXVII, 1862 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1865).
- ПСЗРИ 1865, II, XXXVII, 2:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXXVII, 1862 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1865).
- ПСЗРИ 1867, II, XXXIX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXXIX, 1864 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1867).
- ПСЗРИ 1875, II, XLVII:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XLVII, 1872 г., отделение 2 (Санкт-Петербург 1875).
- ПСЗРИ 1876, II, XLIX:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XLIX, 1874 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1876).
- ПСЗРИ 1885, III, I:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. III, т. I, 1 марта 1881 - 31 декабря 1881 гг. (Санкт-Петербург 1885).
- ПСЗРИ 1894, III, XI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. III, т. XI, 1891 г. (Санкт-Петербург 1894).
- ПСЗРИ 1903, III, XXI:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. III, т. XXI, 1901 г., отделение 1 (Санкт-Петербург 1903).
- Сборник 1862:** Сборник Постановлений и Распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год (Санкт-Петербург 1862).
- Свод 1912:** Свод законов Российской Империи, т. VI (Санкт-Петербург 1912).

Сомов 1990: В.А. Сомов, Цензура иностранных изданий в Риге в конце XVIII в. В сб.: Известия АН Латвийской ССР, №4 (Рига 1990), 53-58.

Цензура 1993: Цензура иностранных книг в Российской империи и Советском Союзе: Каталог выставки (Москва 1993)

Цинзерлинг 1887: А. Цинзерлинг, Заметка о торговле французскими книгами в России. Книжный вестник №8-9, 1887, 359-363.

Чолдин 2002: Т.М. Чолдин, Империя за забором. История цензуры в царской России (Москва 2002).

Щебальский 1862: П. Щебальский, Историческія свѣдѣнія о цензурѣ в Россіи (Санкт-Петербург 1862).

Хрестоматия 1995: Хрестоматия по истории книги. Составители Т.Г. Куприянова, О.В. Андреева (Москва 1995).

The legal framework of the circulation of Western European books in the Russian Empire (1721-1917)

Abstract

Our interest in the subject in question is a first step in developing of a catalog of Western European books from the collection of НМАИМ in the pre-WWI period. The presence of a rich Western European book fund is an important sign of the level of integration of the population of Bessarabia in European culture and science in the process of Russification and transformation of the province into a Russian gubernia, it reflects the evolution of collective mentality, especially of the nobility and the intelligentsia. That is why the control over the importation of foreign publications was an important function of Russian censorship throughout the nineteenth century.

Based on researched documents we can say that during the covered period, in the Russian Empire the circulation of foreign books was a subject of a strict legislative control. In the control of circulation of foreign books in the Russian Empire, besides the censorship organs, an important role was given to customs institutions and legislation, which regulated the access points for books from abroad, and import duties. This control aimed at several objectives, in addition to that primary to limit the spread of liberal ideas, which could weaken the social, political and national basis of the state. The study of legislation on censorship, allows us to ascertain that for almost a century, between 1828-1917, foreign censorship methods and specific activity remained virtually unchanged. Up to its liquidation in 1917, it remained one of the most conservative organs of the state apparatus, even though the increasing number of foreign books that were reaching the Russian market strained on more and more, year by year, the resources of the committee of foreign censorship, not only through the work of censorship, but also that of preparation of numerous reports and correspondence.

Analyzing the Russian government censorship policy we came to the conclusion that it reflects the dual attitude of Russian autocracy on everything that was foreign. It sought to keep up with Western civilization, but at the same time, it was afraid of progressive ideas.

Правовая база распространения западноевропейских книг в Российской империи (1721-1917)

Резюме

Наш интерес к данной проблеме является первым шагом в разработке каталога западноевропейских книг из коллекции НМАИМ, относящихся к периоду до Первой мировой войны. Наличие богатого фонда западноевропейских книг является важным свидетельством уровня интеграции населения Бессарабии в европейскую культуру и науку в процессе русификации и преобразования провинции в российскую губернию, оно отражает эволюцию коллективного менталитета, в особенности дворянства и интеллигенции. Именно поэтому контроль над импортом зарубежных изданий был важной функцией цензуры в Российской империи на протяжении всего девятнадцатого века.

На основании исследованных документов мы можем сказать, что обращение иностранных книг в Российской империи в указанный период было предметом строгого законодательного регулирования. Кроме органов цензуры в регулировании обращения иностранных книг в империи важная роль отводилась таможенным институтам и таможенному законодательству, в котором оговаривались пункты пропуска книг из-за рубежа и таможенные пошлины. Это регулирование имело несколько целей, основной из которых было ограничение распространения либеральных идей, которые могли бы ослабить социально-политические и национальные основы государства. Изучение законодательства в области цензуры позволяет нам констатировать, что на протяжении почти столетия, между 1828-1917 гг., методы и специфика деятельности иностранной цензуры практически не изменились. До её ликвидации в 1917 году она оставалась одним из самых консервативных

органов государственного аппарата, хотя все большее число иностранных книг, попадавших на российский рынок, из года в год все более и более загружали комитет иностранной цензуры, не только за счет самой цензурной проверки, но и из-за связанной с ней подготовки многочисленных отчетов и корреспонденции. Анализируя политику Российской империи касательно цензуры, мы пришли к выводу, что она отражает двойственное отношение русского самодержавия ко всему иностранному. Стремясь идти в ногу с западной цивилизацией, империя в то же время боялась прогрессивных идей.

1.02.2012

Dr. Andrei Emilciuc, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 august, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova